

Mladen Vukčević *

ISSN 0469 - 6255
(71 - 74)

PRIRODNI RESURSI I ZAŠTITA HRVATSKOG JADRANA U BUDUĆNOSTI

UDK 581.5 + 591.5] (262.3) "313"

Pregledni rad

Sažetak

Suvremeni društveni i gospodarski razvoj Hrvatske zahtijeva da se potpunije vrednuju prirodni potencijali na hrvatskom dijelu Jadranskog mora i jadranskog priobalja, te da se racionalnije iskorištavaju prirodni resursi. Agresija na zemlju, ratno stanje i gospodarska kriza to još više potenciraju.

Čimbenici proizvodnje upućuju na mnogo veću pozornost prilikom iskorištavanja predmeta rada, ljudskog rada i oruđa za rad. Dugoročna zaštita hrvatskog Jadrana i usmjeravanje njegovih prirodnih resursa u gospodarske namjene zahtijevaju racionalniju provedbu mjera zaštite i očuvanja čovjekova okoliša. Uostalom, tu je i obveza da se očuvani jadranski prostor ostavi u naslijeđe budućim naraštajima u Republici Hrvatskoj.

1. Općenito o prirodnim uvjetima jadranske regije Republike Hrvatske

Jadranska regija obiluje ekonomski važnim prirodnim uvjetima koji do danas u Hrvatskoj nisu dostatno ili dovoljno racionalno iskorišteni. Takva pojava osobito zabrinjava s obzirom na to da je gospodarsko stanje u zemlji i njezinim regijama izrazito nepovoljno.

Ratna situacija, gospodarska kriza, velika zaduženost, rastuća nezaposlenost, visoki troškovi proizvodnje u gospodarstvu i izvangospodarskim djelatnostima, što još više tereti poduzeća, drastični pad društvenog i osobnog standarda, pad proizvodnje i prometa roba i usluga, a napose izvoza i uvoza, niska akumulacijska i reproduksijska sposobnost onog dijela gospodarstva koje funkcionira i dr., nameću neodgodivu potrebu da se poveća proizvodnja i promet, te ubrza gospodarski rast uz istodobno i maksimalni porast svih oblika temeljne i dodatne akumulacije.

Jedan od značajnih pokazatelja sadašnje ekonomske nestabilnosti gospodarstva Hrvatske svakako je poremećen odnos između proizvodnje i potrošnje. Da bi se prevladalo to stanje, tri su pravca djelovanja:

1. selekcijsko ograničavanje pojedinih vrsta potrošnje i njihovo svodenje u granice ostvarene proizvodnje, koja je vrlo skromna;

2. kontinuirano i znatnije povećanje proizvodnje, uz maksimalno iskorištavanje prirodnih bogatstava te očuvanje ravnoteže u prirodi i zaštitu okoliša, potpuniju uporabu proizvodnih kapaciteta i stimulaciju produktivnog i kreativnog rada;

3. primjena racionalnosti, ekonomskih kriterija i kvalitativnih faktora u svim sferama gospodarskih i društvenih djelatnosti.

Prirodni su uvjeti dinamični, kao i ostala dva faktora proizvodnje. Ta se dinamičnost ogleda u promjeni i povećanju ljudske spoznaje o njima, čime se mijenja mogućnost njihova gospodarskog iskorištavanja. Osim toga, stalni razvoj znanosti, tehnike i tehnologije mijenja ekonomsko-eksploatacijske karakteristike prirodnih uvjeta, proširujući i preusmjeravajući viškove njihova angažiranja, dok samo iskorištavanje prirodnih uvjeta mijenja njihov obujam i kvalitetu, jer se neki od njih iscrpljuju i smanjuju, pa njihove zalihe postaju skupe.

Činitelji proizvodnje su nedjeljivi. To znači da nema proizvodnog procesa bez jedinstva svih triju temeljnih proizvodnih faktora: predmeta rada, ljudskog rada i oruđa za rad, odnosno prirodnih uvjeta, stanovništva i tehnike.

Suvremeni razvoj znanosti, tehnike i tehnologije uvjetovao je ove pojave:

- razvoj prometnog sustava povećao je transportabilnost faktora;

- suvremenom podjelom rada rasla je mobilnost faktora;

- povećale su se opasnosti od onečišćenja prirode, čovjekove okoline, i od narušavanja ekološke ravnoteže;

* Dr. Mladen Vukčević, dipl. oec.
Onorio Padovan 32
Opatija

- prekomjerna, ili nedostatna eksploatacija nekih prirodnih resursa, uzrokovala je tzv. sirovinSKU barijeru u razvoju, koja se najočitije pokazuje u energetsKOj krizi i krizi hrane;

- ratna razaranja uz uporabu kemijskih i drugih sredstava uništavaju prirodna i ljudska dobra u golemim razmjerima.

2. Prirodni resursi jadranske regije i njihovo iskorištavanje u hrvatskoj državi

Poljodjelsko zemljište kao prirodno-gospodarski potencijal ubraja se u jedan od temeljnih resursa, koji može biti mnogo više iskorištavan. Poljoprivredne površine u jadranskoj regije Republike Hrvatske sudjeluju danas s manje od 15%, a obradive površine čine manje od 10% ukupnih poljodjelskih površina u Republici (računajući Istru, Ravne kotare, Neretvansko područje, otoke i Dubrovačk primorje). Nedostatno iskorištavanje poljoprivrednog, a napose obradivog zemljišta u jadranskoj makroregiji, golemi je društveno-gospodarski problem. On bi se morao ozbiljnije i dugoročnije rješavati s obzirom na zahtjeve zemlje i njezina stanovništva, zatim, turističkoga gospodarstva na priobalnom području i mogućnosti izvoza viškova hrane, na kraju, a posebno: morske ribe, određene vrste stoke i mesa, voća i povrća, litoralnih mediteranskih kultura, grožđa i vina te ljekovitog bilja.

Šume su relativno skromno prirodno bogatstvo, ako se promatra njihov udio u cjelokupnim šumama Hrvatske. Međutim, s obzirom na zemljopisno-klimatske i regionalno-prometne odrednice šume jadranske makroregije imaju veliko značenje. U cjelokupnim hrvatskim zalihama drveta jadranska makroregija sudjeluje s oko 5%, a u godišnjoj sječi s manje od 2%. Golemi su problem česti požari, osobito u ljetnim mjesecima, kad gore velike površine pod šumama. Počevši od ljeta 1990., iako u većim razmjerima od mjeseca kolovoza 1991., najveći je tu problem rat, u kojemu, uz ljudska i materijalna dobra, stradavaju predivne šume u Dalmaciji.

Vode u jadranskoj makroregiji nedostatno su iskorištene. Inače, cijelo hrvatsko jadransko područje oskudijeva u vodenom bogatstvu. Vode i vodni tokovi su neregulirani, malo se ili nedovoljno, a uz to i neracionalno eksploatiraju. Jadranska makroregija u cijelosti je visoko atraktivna turistička regija, u kojoj je, uostalom, turizam jedna od temeljnih gospodarskih djelatnosti. Vode su slabo uključene u unapređenje poljodjelske proizvodnje, iako su tu velike mogućnosti, počevši od pretvorbe znatnijih pašnjačkih površina u livade, pa do privođenja niskoproduktivnog tla u obradive površine s visokim prinosima. Osim toga, bujice i bujični nanosi malo su regulirani, neplanski i neracionalno koristi se riječnim materijalom. Budući da hrvatska jadranska makroregija ima svega nekoliko većih rijeka (Neretva, Cetina, Zrmanja i Mirna), one se moraju programski iskorištavati, zaštićivati i dugoročno valorizirati.

Osim nedostatnog istraživanja kvalitete vodotoka jadranskog područja, zbog znatnih razaranja, osjetno se stanje pogoršava u rijekama jadranskoga sliva: Neretvi, Cetini, Čikoli, Zrmanji, Rječini, Mirni i Raši.

Iako se poboljšala vodoopskrba u cjelini jadranskog područja, zbog rasta potrošnje i ugroženosti izvorišta te opasnosti od ratnih razaranja, lako bi moglo doći do manjka i znatne nestašice vode, napose u splitskoj, dubrovačkoj i riječkoj regiji.

Mnogi su razlozi ugrožavanja vodoopskrbe na jadranskom području Hrvatske, a među najveće mogli bi se istaknuti ovi:

1. ratna razaranja, okupacija izvora, brana i akumulacija;
2. nepročišćavanje komunalnih otpadnih voda i industrijskih otpada;
3. dispozicija krute otpadne tvari, zračno onečišćenje i sl. u središtima;
4. sukobi industrije, turizma i stanovanja u obalnom pojasu RH;
5. bespravna, neadekvatna i neestetska gradnja u priobalju zemlje;
6. konstantna i rastuća degradacija naslijeda i prirodnih vrijednosti jadranske makroregije Hrvatske i gubljenje "duha i okusa Mediterana".

Osim rečenoga, ni izgradnja kanalizacijskih sustava još uvijek ne prati razvoj vodoopskrbe ni izgradnju ostalih aglomeracija u jadranskoj regiji.

3. Problemi onečišćenja čovjekova okoliša u jadranskoj regiji Hrvatske

Značajan problem jadranskog područja sve je intenzivnije onečišćenje koje uzrokuju industrijski objekti. Tu je prije rata 1991. registrirano oko 60 takvih objekata, a oni su najveći suvremeni izvori onečišćenja zraka, mora, vode ili tla. Uže područje Splitskog i Riječkog primorja prednjači u tomu, a i na istarskoj obali nazočne su takve pojave.

Industrijskoj poluciji treba dodati i znatna onečišćenja što ih uzrokuje veliki broj turističkih objekata i ljudskih aglomeracija. Temeljni oblici ugrožavanja mora i obale u Hrvatskoj bili bi ovi:

- ratna razaranja obale te objekata na obali i u moru;
- neposredni ispusti otpadnih tvari;
- neodgovarajuće intervencije u građevnim zahvatima;
- narušavanje kvalitete obalnog područja, prirodnih ljepota i razvedenosti obale, koja je po tome poznata u svijetu.

S obzirom na to da je more i priobalje najveće bogatstvo Hrvatske, u svakom pogledu, to se nije smjelo događati, već je ono moralo biti šticeeno.

Jugoslavija je bila jedna od malog broja europskih zemalja bez svoga jedinstvenog saveznog plana zaštite mora i priobalja od velikih izljeva. Također je bez njega bila i SR Hrvatska. Zato Republika Hrvatska mora što prije izraditi Program zaštite mora i priobalja od izljeva i onečišćenja. Luke i lučice nisu opremljene za te posebne situacije, što pokazuje da se ne ispunjavaju obveze prema međunarodnim konvencijama koje je Jugoslavija bila ratificirala, a Hrvatska ih mora preuzeti. Na nekađšnjim konferencijama za zaštitu Jadrana bila su poti-

cana ta pitanja, a riječka je regija (tj. ZO Rijeka) bila načinila i prijedlog programa za izradu takva plana. Republika Hrvatska obvezna je da regulira zaštitu svog mora i priobalja.

Što se tiče onečišćenja mora s brodova, valja istaknuti vrlo redovito i prilično uspješne intervencije lučkih kapetanija, bez kojih bi ono bilo mnogo češće i znatno bi više ugrožavalo more. Zato hrvatske morske luke, zajedno s lučkim kapetanijama, moraju ubuduće izdvajati više finacijskih sredstava za opremu i zaštitne intervencije.

Na području ulova ribe stanje se nije popravilo zadnjih godina. Naprotiv, on je i dalje nekontroliran, dok je ulov rjeđe, skuplje i kvalitetnije bijele ribe neregistriran. Privatnici, a napose talijanski ribari i krivolovci, ugrožavaju (godinama) riblji fond u hrvatskom dijelu Jadrana masovnom eksploatacijom. Osim toga, nema mjere za zaštitu i razvoj područja za marikulturu. Tu zakon dopušta formiranje mješovitih poduzeća, za razliku od ulova morske ribe. Zato bi takvim usmjeravanjem Hrvatska mogla priskrbiti velike koristi.

U zaštiti prirodnih vrijednosti do današnjih su dana poduzete mnoge mjere i aktivnosti, kao što su: proglašenje nekih područja na Jadranu nacionalnim parkovima i parkovima prirode, te uvrštenje nekih u popis svjetske baštine. Međutim, stvarna provedba zakona o zaštiti tih posebnih prirodnih kategorija i dalje je otvoren problem. Štoviše, ovaj besmisleni rat posebno je doveo u pitanje zaštitu i očuvanje naših nacionalnih parkova i urbanih starih jezgara neprocjenjive vrijednosti.

Degradacija prirode nastavlja se izgradnjom objekata, prometnica, kamenoloma, hotelskih i turističkih objekata i sl. Takva nekvalitetna arhitektura narušava postojeće urbane cjeline, te primorski (sredozemni) sklad i krajolik. Ona je u sutrotnosti sa starim gradskim jezgrama, ali i s obilježjima mediteranskog življenja i gospodarenja u prošlosti i sadašnjosti. Zato treba program revitalizacije ovih gradova i gradića ubrzano provoditi. Uz obnovu stanovništvo bi se vraćalo, a gospodarstvo i život razvijali.

4. Korištenje prirodnim resursima za razvoj turističkog gospodarstva u hrvatskoj jadranskoj makroregiji

Prirodni uvjeti za razvoj turističkoga gospodarstva u jadranskoj makroregiji izrazito su povoljni. Ima uvjeta za gotovo sve oblike turizma — klasičnoga i selektivnog, i to, prije svega: primorskog, planinskog, izletničkog, tranzitnog, kombiniranog, seoskog, lovnog, sportsko-rekreativnog, kongresnog, a napose nautičkog turizma. Povezanost mora s kopnom i međusobna blizina mora, planina, nacionalnih parkova i parkova prirode, otoka i obale, nisu do danas bile dostatno gospodarski valorizirane, kao ni mnoge druge komparativne prednosti priobalja.

U svezi s prirodnim resursima za razvoj turizma treba istaknuti nekoliko značajnih problema, koji su prisutni zadnjih desetljeća, a očituju se u:

- neracionalnom korištenju prirodnim prostorom;

- sporoj i neodgovarajućoj izradi generalnih i parcijalnih planova razmjesta funkcije rada i života u jadranskom prostoru;

- nedjelotvornom utvrđivanju i korekciji tih planova u praksi;

- neplanskom, nekoordiniranom i neracionalnom zaposjedanju obale i iskorištavanju priobalnog prostora i tome slično.

U ovoj su oblasti nazočni grupnovlasnički odnosi privatizacija, ali i "veze" između subjekata projektiranja, izvedbe radova i organa društveno-političkih zajednica, te pojedinaca koji ne snose nikakvu odgovornost za uzurpaciju prostora. Revizija planova projektiranja i izgradnje prostora u priobalnom području Hrvatske je površna, a nije ni sveobuhvatna, pa ni dugoročno usmjerenja. To znači da se praksa ustaljena u bivšoj, socijalističkoj Jugoslaviji i Hrvatskoj i dalje nastavlja u jadranskoj makroregiji Republike Hrvatske. To se posebno odnosi na Istru, Hrvatsko primorje i otoke, iako od toga nije imuna ni Dalmacija.

Jedno od temeljnih pitanja u iskorištavanju prirodnih resursa hrvatske jadranske makroregije jest, kako i na temelju kojih kriterija za to uvesti cjenik, odnosno rentu. To bi bilo prijeko potrebno iz razloga što su prirodni uvjeti upravno temelj za stjecanje profita u tzv. iznimnim pogodnostima. Tu se pojavljuje više oblika:

- renta na prirodna bogatstva;
- položajna renta;
- građevinska renta;
- turistička renta i druge, specifične rente.

Zbog neregularnosti ovog pitanja česta su posezanja i vrlo je neracionalno korištenje, zatim se pojavljuju stjecanja profita mimo rada, privatizacija društvenog i državnog vlasništva, grupnovlasničkog ponašanja i neodgovornosti organa vlasti i pojedinaca. To donosi velike gospodarske štete i finacijske gubitke, s obzirom na to da se monopolni ili rentijerski kapital slijeva u nedržavne i nedruštvene blagajne. Ratna situacija, kriza u gospodarstvu, drastični pad društvenog i osobnog standarda te velike socijalne razlike još više potenciraju ove pojave, uvjetujući, tako, negativne refleksije na pučanstvo.

Sve nabrojeno značajno pridonosi slabljenju integracijskih veza u hrvatskom gospodarstvu pa i jedinstvo hrvatskoga nacionalnog razvojnog cilja. Negativno to utječe na uspostavu slobodnog tržišta, a ujedno je i oblik erozije nacionalnog vlasništva i prirodnog bogatstva države. Na taj način ne dolazi do ekonomske valorizacije Jadrana i hrvatskog priobalja, a time i hrvatske unutrašnjosti, niti do sveobuhvatnog utjecaja na razvoj gospodarstva i izvan gospodarstva u Republici Hrvatskoj.

O tome se mora voditi računa kad se zna da su prirodne ljepote, prirodni resursi i turistička renta izvor nacionalnog bogatstva, a napose profita u turističkom gospodarstvu, izraženoga u konvertibilnoj valuti. Uzimajući u obzir multiplikativne učinke turizma na razvoj i djelatnost drugih gospodarskih grana, lako se dolazi do konstatacije o golemim ukupnim ekonomskim i finacijskim gubicima i štetama.

5. Zaključni stavovi s prijedlogom dugoročnih mjera zaštite i očuvanja Jadranskog mora i hrvatskog priobalja

Usprkos velikom broju zakona, odluka, sporazuma, međunarodnih konvencija, dogovora i pravilnika, norme, standardi i kriteriji za očuvanje jadranskog prostora nisu ujednačeni. Zato se onečišćenje mora i priobalja i dalje nastavlja zbog nebrige i nepotpune, slabe ili nikakve primjene propisa. Kad se tomu doda i onečišćenje izazvano ratnim djelovanjem i njegovim pustošenjem u priobalju i na Jadranskom moru, stanje u Hrvatskoj doista je alarmantno.

Zbog svega toga, a i zbog obveze da se ostave u naslijeđe očuvani Jadran i priobalje, moralo bi se provesti u život ove temeljne dugoročne mjere:

1. međunarodna suradnja u zaštiti čovjekove okoline, uz primjenu međunarodnih konvencija, odredaba i zaključaka s konferencija te praćenje i nadzor njihove provedbe;

2. uključivanje europskog i svjetskog okruženja radi neposrednog angažiranja na prestanku rata i razaranja Hrvatske i zaštite jadranskog područja u budućnosti;

3. jedinstveni koordinirani nacionalni pristup zaštiti Jadrana i priobalja od onečišćenja uzrokovana ratnim razaranja i od onoga što ga čine industrija, pomorstvo, turizam i nebriga općenito;

4. dugoročno planiranje gospodarskog i društvenog razvoja radi zaštite čovjekove okoline, s posebnim naglaskom na dugoročni gospodarski razvoj hrvatske jadranske makroregije;

5. prostorno planiranje s gledišta zaštite prirodnih, graditeljskih, ekonomskih, te kulturno-umjetničkih i povijesnih vrijednosti naslijeđa, gdje bi turizam imao važno mjesto, i u gospodarskom razvoju i u zaštiti Jadrana i jadranske makroregije kao čovjekova okoliša;

6. sprečavanje onečišćenja mora i priobalja i s kopna i s mora (s talijanske strane i sl.);

7. sanacija ugroženih makro i mikro područja priobalja;

8. zaštita hrane i pitke vode, uz veće i plansko-programsko iskorištavanje jestivih resursa mora;

9. zaštita od onečišćenja naftom i drugim štetnim kemijskim tvarima;

10. zaštita hrvatskog podmorja, uz naglasak na zaštitu njegovih resursa i racionalno korištenje rudnim i mineralnim bogatstvima;

11. zaštita ribljeg i biljnog fonda u moru, uz programsko pospješenje njegova rasta i razvoja u priobalju (Istra, Dalmacija, otoci);

12. nacionalna obrana i državna zaštita čovjekova okoliša na Jadranu.

Budući da je Hrvatska primorska zemlja, s gotovo 20%, ili jednom petinom cjelokupne obale Sredozemlja,

njezina orijentacija, i u gospodarskom razvitku i u sociološkom, kulturološkom, pa i u znanstveno-tehnološkom pogledu, mora biti jadranskoga, primorskog, pa i pomorskog obilježja. Zaštita Jadrana, dakle mora i priobalja, u tomu treba imati prioritete.

LITERATURA

1. Neda Andrić: Turizam i regionalni razvoj, "Informator", Zagreb 1980.
2. Bertović, Kamenarović, Keve i drugi: Zaštita prirode u Hrvatskoj, Zavod za zaštitu prirode, Zagreb 1961.
3. Dinko Tuhtar: Zagađenje zraka i vode, RHMZ Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1990.
4. Slavko Sršen: Regionalno planiranje u turizmu, "Urbanizam", bilten Urbanističkog instituta Slovenije, Ljubljana 1963.
5. Mladen Vukčević: Jadranske male luke i njihovo uključivanje u privredni razvoj regije, republike i zemlje, Zbornik radova SPITH sa savjetovanja u Splitu, ("Uloga i značenje luka u gospodarskom razvitku zemlje"), Split 1985.
6. Izdanja Urbanističkog instituta SR Hrvatske: Regionalni prostorni plan Južnog Jadrana (radni materijal), Dubrovnik 1968. Regionalni prostorni plan Istre, Zagreb 1969. Prometni položaj Istre u Evropi, Zagreb 1969. Regionalni prostorni plan Dalmacije, Zagreb 1969.
7. "Čovjekova okolina u prostornom planiranju", Znanstveno savjetovanje u Opatiji, Opatija 1979.
8. Materijali sa savjetovanja (Stručni prilozi) na "Trećoj konferenciji o zaštiti Jadrana", TKZJ Budva, Budva 1984.
9. Statistički godišnjaci Hrvatske, Dalmacije i Riječke regije za razdoblje od 1962. do 1992. (Zagreb, Split i Rijeka), ZSH, ZSD, ZS ZOR (RR)

NATURAL RESOURCES AND THE PROTECTION OF THE CROATIAN ADRIATIC IN THE FUTURE

Summary

The entire evaluation of natural potentials in the Croatian port of the Adriatic sea and its littoral and more economic exploiting of its natural resources have been implied by the contemporary social and economic development of Croatia. This has been intensified by the aggression against the state, by the state of war and economic crisis.

Production factors suggest paying much more attention during the exploiting of work objects, human work and working tools.

The more rational environmental protection and control have to be implemented due to a long-term protection of the Croatian Adriatic and the directing of its natural resources into economic purposes.

After all there is our duty to "hand down" the preserved Adriatic region to future generations in the Republik of Croatia.